

اقتصاد ارمنستان به زبان آمار و ارقام

رضا نیک‌کار اصفهانی^۱

جمهوری ارمنستان از پتانسیلهای اقتصادی خوبی برخوردار است. اینک این کشور در حائز تجدید ساختارهای خود می‌باشد. تقویت تدریجی موج استقلال اقتصادی در جهت مکانیسم بازار و روند خصوصی‌سازی میدان را برای فعالیت بازار و آماده و بتدریج کشورهای خارج از حوزه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع را راغب می‌سازد جدا از زمینه روابط تجاری در سایر ابعاد همکاری اقتصادی با ارمنستان فعال شوند. به نحوی که امروز در شرایطی که بخش اعظم صنایع ارمنستان با توجه به روند تبدیل بخشی از تولیدات نظامی به مصرفی و بعضاً عقب‌ماندگی تکنولوژیکی در برخی زمینه‌ها و لزوم اعمال مدیریت جدید نیاز به کمک و مشارکت همه‌جانبه خارجی برای راه‌اندازی مجدد دارد مشاهده می‌شود که این امر بتدریج با کمک سرمایه و تکنولوژی مدرن خارجی و مدیریت و بازاریابی جدید روبه بازسازی گذارده و سروسامان می‌گیرند.

جمهوری ارمنستان یکی از جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی سابق است، این کشور که در منطقه قفقاز و در جنوب رشته کوه‌های آن قرار دارد، کشوری کوچک و محصور در خشکی است با سرزمینی به مساحت ۲۱،۸۰۰ کیلومتر مربع و جمعیتی به میزان ۳/۶۵ میلیون نفر که کشورهای ترکیه در غرب، گرجستان در شمال، جمهوری اسلامی ایران در جنوب و جمهوری آذربایجان در شرق آن قرار دارند.

اقتصاد

اقتصاد ارمنستان تحت نظام کمونیستی شوروی مثل سایر جمهوری‌های سابق شوروی

۱. آقای رضا نیک‌کار اصفهانی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در جمهوری ارمنستان می‌باشند.

شدیداً در اقتصاد این کشور ادغام شده بود. ارمنستان مواد اولیه (خام) و تولیدات نیمه‌ساخته را از سایر جمهوری‌های شوروی سابق (و مقداری نیز از خارج) وارد کرده و آن را به کمک نیروی انسانی بسیار ماهر و منابع سرمایه‌ای خود به کار می‌برد و به تولیدات نهایی تبدیل می‌کرد که عمدتاً برای مصارف داخلی اتحاد جماهیر شوروی سابق به کار می‌رفت.

علاوه بر مواد اولیه (خام) قسمت اعظم مواد سوختی مورد احتیاج کشور (عمدتاً نفت و گاز) مورد استفاده صنایع و مصارف خانگی می‌بایست وارد می‌شد. ضعف و فتور در سیستم شوروی که از سال ۱۹۸۷ شروع شد ارمنستان را نیز در بر گرفت، به نحوی که کاهش N.M.P «تولید ناخالص مادی» این کشور قبل از استقلال آن کشور آغاز گردید. مناقشه قره‌باغ و پیامد تحریم، واردات سوخت و مواد اولیه را به مقدار زیادی کاهش داد و در نتیجه صادرات به‌طور فاحشی کاهش یافت. کاهش در تولید همگام با انتقال و گذر از سیستم شوروی سابق که ویژگی‌های آن به‌قرار زیر است، شتاب بیشتری یافت. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

۱. سقوط تجارت با CMEA (اتحادیه کشورهای اروپای مرکزی در چارچوب بلوک شوروی سابق) و جمهوری‌های شوروی سابق؛
۲. کاهش هزینه‌های نظامی؛
۳. سقوط فاحش تولیدات؛
۴. نرخ بالای تورم؛
۵. افت درآمدهای واقعی مردم و در نتیجه کاهش قدرت خرید عمدتاً کاهش تولید و در نتیجه تورم؛
۶. خصوصی‌سازی؛
۷. پی‌ریزی مجدد ساختار اقتصاد در راستای قیمت‌های واقعی.

این وضعیت موجب شد که صنعت و فعالیتهای وابسته به آن به حالت سکون درآیند. به‌دنبال این امر بیکاری گسترده (پنهان و آشکار) روی داد در حالی که کاهش حاصله در قدرت خرید به‌نوبه خود سایر بخشهای اقتصادی کشور را تحت تأثیر قرار داد. تولید ناخالص داخلی در سال ۱۹۹۱ به میزان ۱۷ درصد کاهش یافت و در سال ۱۹۹۲ این کاهش به ۵۳٪ رسید. تراز پرداختها که توانایی ارمنستان را برای خرید کالا از خارج تعیین می‌کند، در پایان سال ۱۹۹۲ با کسری مواجه بود. این کسری بیش از نیمی از تولید ناخالص داخلی (GDP) کشور بود.

به این ترتیب به مشکلات فیزیکی واردات کالاها به‌خاطر تحریم، مسائل و مشکلات پرداخت هم اضافه شد. از سال ۱۹۸۸ حدود نیمی از تولید خالص مادی (N.M.P) (که بخش

خدماتی را مستثنی می‌سازد) از صنعت، ۱/۵ آن از کشاورزی و ۱/۱ آن از بخش ساختمان به دست می‌آید.

در سال ۱۹۹۲ سهم صنعت ۴۱٪ تنزل یافت در حالی که سهم کشاورزی به ۳۶٪ افزایش یافت که این نمونه‌ای از مدل یک کشور کم توسعه در میان کشورهای در حال توسعه می‌باشد. آن‌طور که جدول زیر نشان می‌دهد از سال ۱۹۸۸ به‌طور مداوم کاهش در تولید مشاهده می‌شود. در سال ۱۹۸۹ زمانی که بازسازی وسیعی در منطقه زلزله‌زده صورت گرفت بهبود مختصری در تولید مشاهده می‌شود.

در سال ۱۹۹۱ نیز با گسترش خصوصی سازی در بخش کشاورزی راندمان این بخش نیز ۱۵٪ افزایش یافت.

(جدول شماره ۱)

شاخصهای اقتصادی ارمنستان (سالهای ۹۲-۱۹۸۸)

تغییرات سالانه در بازده واقعی به درصد	۱۹۸۸	۱۹۸۹	۱۹۹۰	۱۹۹۱	۱۹۹۲
تولید ناخالص داخلی (GDP)	-۰/۷	۱۲/۴	-۷/۴	-۱۷	-۵۲/۶
تولید خالص مادی (NMP)	۲/۱	۱۲/۲	-۸/۵	-۱۲	-۴۹/۹
تولید خالص در صنایع	-۱/۶	۲/۳	۰/۵	-۸/۵	-۵۱/۹
تولید خالص در کشاورزی	-۴۳	۱۷/۲	-۱۳	۱۵/۲	-۲۹/۱
ترکیب تولید خالص مادی (NMP) به درصد					
ترکیب تولید در صنعت	۵۴/۶	۵۰/۲	۴۵/۴	۴۸/۳	۴۱/۴
ترکیب تولید در کشاورزی	۱۸/۵	۱۴/۴	۱۷/۳	۲۵/۷	۴۵/۶
ترکیب تولید در ساختمان	۱۰/۸	۲۱/۲	۲۵/۴	۱۵/۳	۴/۷
ترکیب تولید در حمل و نقل و ارتباطات	۴/۱	۳/۵	۴/۱	۲/۲	۱/۵
ترکیب تولید در سایر بخشها	۱۲	۱۰/۷	۷/۸	۹/۳	۶/۷
متوسط تغییر قیمتها، درصد تغییر نسبت به سال قبل					
افزایش بهای خرده‌فروشی	۳	۴	۱۲	۲۷۴	۱۳۴۶
متوسط مزد ماهانه	۳	۱۳	۵	-۴۸	N.A

کاهش تولید همراه با تورم سریع روبل بود. بهای خرده‌فروشی با ضریب ۲/۷ در سال ۱۹۹۱ در مقایسه با رقم مشابه سال قبل از آن افزایش یافت. در سال ۱۹۹۲ این ضریب به ۱۳/۵

رسید و در طول شش ماهه اول سال ۱۹۹۳ به رقم ۲/۵ بالغ شد. ارمنستان از به دست آوردن سهمی از روبلهای جدید که توسط فدراسیون روسیه به جریان انداخته شد عاجز بود. برای اجتناب از خطر خرد شدن زیر فشار روبلهای قدیمی (که به طور دائم التزایدی از آسیای مرکزی و نقاط دیگر به سوی ارمنستان سرازیر شده بود)، یک ارز جدید به نام درام «Dram» در تاریخ ۲۲ نوامبر به بازار عرضه شد. در آن تاریخ یک درام مساوی ۲۰۰ روبل و ۱۴ درام مساوی با یک دلار بود. اصلاحاتی که از آن زمان تاکنون به عمل آمده است نتوانسته تورم را مهار نماید. در تاریخ ۸ دسامبر نرخ رسمی به ۳۰ درام در مقابل یک دلار تنزل پیدا کرد. نرخ بازار سیاه ۴۵ درام در مقابل یک دلار بود. در حال حاضر این نرخ در حدود ۴۰۰ درام در مقابل دلار می باشد.

انرژی

کمبود انرژی علاوه بر آنکه یک مشکل اساسی داخلی است، یکی از عوامل کلیدی اقتصاد ارمنستان نیز محسوب می گردد. امروزه یکی از موضوعات مورد بحث و گفتگوی مردم در نواحی شهری آن است که چه طور می توان زمستان را بدون سیستم گرمایش به سرآورد. مهاجرت به خارج از کشور می تواند یکی از راههای چاره در این زمینه باشد. چه طور می توان سوخت را به صنایع اساسی کشور رساند نیز جنبه دیگری از همین مسئله است. جدول زیر نشان دهنده وضعیت مصرف انرژی در ارمنستان می باشد.

(جدول شماره ۲)

مصرف انرژی برحسب منابع (معادل ۱۰۰۰ تن نفت) در سال ۱۹۹۰

مصرف	گاز	نفت	بنزین	برق	جمع	درصد
صنعت	۱۰۱۱	۳	۵۹۱	۲۴۵	۱۸۵۰	۲۹
خانگی	۱۱۲۱	۲۱	۳۳۳	۵۲۹	۲۲۴۷	۳۵
تجاری- شهری	۶۴۶	۲	۳۶۷	۹۵	۱۱۱۰	۱۷
حمل و نقل	-	-	۴۶۱	۳۳	۴۹۴	۸
کشاورزی	-	۴۵۸	۱۵۱	۵۸۹	۹	
ساختمان/سایر	-	-	۱۹	۷۶	۹۵	۲
جمع	۲۷۰۶	۳۱	۱۶۳۱	۷۷۶	۵۱۴۳	۱۰۰
درصد	۵۳	۱	۳۲	۱۵	۱۰۰	

همان طور که جدول فوق نشان می دهد، حدود نیمی از کل انرژی ارمنستان قبل از دوران انتقال به صورت گاز طبیعی، ۱/۳ آن از نفت و محصولات نفتی و بقیه از الکتریسیته (که آن نیز از

محصولات نفتی به دست می‌آمد)، منابع هیدرولیک و تا سال ۱۹۸۸ از تنها نیروگاه اتمی که پس از زلزله آن سال بسته شد به دست می‌آمد.

۷۰ درصد گاز مصرفی سابقاً از ترکمنستان از طریق جمهوری آذربایجان و ۳۰٪ بقیه از طریق گرجستان به ارمنستان منتقل می‌شد. در سال ۱۹۹۱ خط لوله آذربایجان قطع شد ولی خط لوله گرجستان هنوز باز است. از طرف دیگر، آن هم به خاطر درگیری‌های گرجستان و خرابکاری‌های مکرر در منطقه آذری‌نشین گرجستان در خطر قطع مکرر است. تولیدات نفتی که عمدتاً به وسیله ترن و تانکر از روسیه از طریق گرجستان به ارمنستان می‌رسد، تقریباً تحت تأثیر تحریم و تنش درونی در آن کشور است. ذخیره الکتریسیته به خاطر کمبود مازوت در حال کاهش است و در حال حاضر عمدتاً بستگی به منابع محدود آب داخلی دارد.

دریاچه سوان در گذشته یکی از منابع عمده تأمین برق بوده است ولی سطح آن حالا به حدی پایین آمده است که در صورت تداوم پایین آمدن آب دریاچه، خطر اکولوژیکی جدی را به وجود خواهد آورد.

تولید برق در حال حاضر قریب به ۱/۳ ظرفیت برآورد شده است. سازمان انرژی اتمی بین‌المللی به دفعات از نیروگاه هسته‌ای در حال تعطیل بازدید کرده است که یک مورد از این بازدیدها در اوت ۱۹۹۳ انجام شد دولت ارمنستان اکنون در نظر دارد که با توجه به فقدان سایر منابع و آلترناتیوهای منطقی و قابل قبول انرژی، گامهایی را برای بازگشایی این کارخانه بردارد. تیم سازمان انرژی اتمی بین‌المللی در اوت ۱۹۹۳ گزارش بازدید خود را تسلیم کرد. تیم مذکور به این نتیجه رسیده است که هیچ دلیل تکنیکی برای تعطیل نیروگاه وجود ندارد و علی‌رغم مخالفت‌هایی که در غرب نسبت به راه‌اندازی مجدد این نیروگاه وجود دارد، در حال حاضر فعالیت‌های راه‌اندازی با کمک مالی و فنی روسیه در شرف انجام است.

قبل از بسته شدن نیروگاه در سال ۱۹۸۸، نیروگاه با تولید ۴۴۰۰ GWH برق ۴۰٪ نیازمندی‌های داخلی را تأمین می‌کرد. انتظار می‌رود که در صورت راه‌اندازی نیروگاه حدود ۷۰٪ تقاضای تقلیل یافته برق را تأمین نماید.

در حال حاضر جمعیت و بویژه جمعیت شهری ارمنستان که به سیستم برق و گرمایش ناحیه‌ای وابسته هستند باید بدون سیستم گرمایی صحیح و تسهیلات پخت‌وپز کافی، زمستان دیگری را به سر آورند. زیرا علی‌رغم قول دولت مبنی بر اینکه این زمستان مردم بدون گرما و نور نخواهند بود و نیروگاه در نوامبر راه‌اندازی مجدد خواهد شد امسال نیز اهالی ارمنستان زمستان سختی را در پیش خواهند داشت.

اشتغال

ارمنستان در گذشته دارای نیروی کار تربیت شده و تحصیل کرده بود (جدول شماره ۳ وضعیت تحصیلی نیروی کار را نشان می‌دهد) در مقایسه با بیشتر کشورهای پیشرفته اروپای غربی سهم نیروی کار فعال در کشاورزی ارمنستان به نسبت بالا است (برای مثال فرانسه ۰.۶٪، سوئد ۰.۴٪، انگلستان ۰.۲٪ در مقایسه با ارمنستان که ۱۹٪ بود). عین همین وضعیت در بخش ساختمان و صنعت وجود داشت در حالی که بخش خدمات و تجارت سهم کمتری را داشت. جدول شماره ۴ توزیع نیروی کار را بر حسب بخشها نشان می‌دهد.

(جدول شماره ۳)

وضعیت تحصیلی نیروی کار در ارمنستان در سال ۱۹۹۰

ارمنستان (درصد)	در کشورهای شوروی سابق (متوسط)	
۱۱/۳	۹/۵	متوسط سالهای تحصیل
۱	۲	بدون تحصیل
۵۶	۳۹	تحصیلات ابتدایی
۲۴	۵۳	تحصیلات متوسطه
۱۹	۶	تحصیلات عالی
۱۰۰	۱۰۰	جمع

(جدول شماره ۴)

نیروی کار - توزیع بر حسب بخشها در سال ۱۹۹۰

ارمنستان (درصد)	اروپای غربی (متوسط)	
۱۹	۶	کشاورزی
۳۲	۲۴	صنایع و معادن
۱۱	۸	ساختمان
۶	۶	حمل و نقل و ارتباطات
۶	۱۸	تجارت، توریسم
۱	۸	خدمات مالی
۴	-	حرفه‌ها، خانه‌داری، رفاهی
۱۴	-	آموزش و فرهنگ
۵	۲۹	بهداشت عمومی و رفاه اجتماعی
۲	-	مدیریت
۱۰۰	۱۰۰	جمع

باتوجه به مدل و الگوی عمومی سوسیالیستی، سهم زنان کماکان در نیروی کار بالاست. تقریباً $\frac{4}{5}$ زنان در سنین کار (۱۵ تا ۶۴) در ارمنستان در سال ۱۹۸۹ به کار اشتغال داشتند (در مقام مقایسه این نسبت در فرانسه و آلمان نصف می باشد).

در سال ۱۹۹۰ اشتغال عمدتاً در بخش دولتی و بویژه در مزارع دولتی بوده است. حوادث اخیر و روند انتقال، ترکیب نیروی کار را هم از نظر توزیع بین بخش عمومی و خصوصی و هم از نظر بخشهای فعالیت اقتصادی تغییر داده است.

(جدول شماره ۵)

تغییر در الگوی اشتغال در ارمنستان طی سالهای ۱۹۸۰-۱۹۹۲

سال	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۱۹۹۱	۱۹۹۲
اشتغال در:	(درصد)	(درصد)	(درصد)	(درصد)
بخش دولتی	۸۸	۸۲	۷۵	۶۳
تعاونیها	۰	۸	۷	۱۲
کلخوز	۶	۳	۱	-
کشاورزی خصوصی	۶	۷	۱۶	۲۴
سایر بخشهای خصوصی	-	-	-	-
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

همانطور که جدول فوق نشان می دهد، سهم بخش دولتی از ۸۸ به ۶۳ درصد در سال ۱۹۹۲ تقلیل یافته است. به جای کلخوزها، کشاورزی خصوصی جایگزین شده اما فعالیت خصوصی رشد زیادی نداشته و تعاونیها به توسعه خود ادامه داده اند. وضعیت بازار کار در حال حاضر استحکام یافته نیست. در سال ۱۹۹۰ جمع کل نیروی کار، ۱،۶۹۱،۰۰۰ نفر بود. اگر رقم ۷۵۰۰۰ نفر را به عنوان افزایش طبیعی و عادی جمعیت به این رقم اضافه کنیم، (با در نظر گرفتن اینکه هیچ مهاجرت وسیعی صورت نگرفته است)، جمع نیروی کار در سال ۱۹۹۳ به ۱،۷۶۶،۰۰۰ نفر خواهد رسید. اداره آمار دولتی رقم ۱،۵۶۶،۰۰۰ نفر نیروی کار را در ابتدای ماه

ژوئیه سال ۱۹۹۳ گزارش کرده است. این نشان می‌دهد که در این فاصله زمانی ۲۰۰،۰۰۰ نفر از نیروی کار ارمنستان را ترک کرده‌اند. به علاوه در فوریه ۱۹۹۳، حدود ۷۰۰،۰۰۰ نفر کارگر دولتی مجبور به ترک اجباری کار خود شده‌اند. بیکاری رسمی در بخش دولتی براساس گزارش فوق در اول ژوئیه سال ۱۹۹۳، رقم ۹۰،۰۰۰ نفر بوده است. اگر ارقام فوق درست باشد حدود ۸۰۰،۰۰۰ تا یک میلیون نفر از حدود ۱/۷ میلیون نفر نیروی کار کشور بیکار هستند گرچه بخشی از این افراد کشور را ترک کرده و در خارج به کار اشتغال دارند.

درآمد و هزینه زندگی

فقر و تنگدستی پدیده کاملاً تازه‌ای بین ارمنه نیست. در سال ۱۹۸۹ بیش از نیمی از خانواده‌ها درآمدی زیر آنچه که خط فقر نامیده می‌شود، یعنی ۷۵ روبل در اختیار داشتند. از آن زمان به بعد کاهش اشتغال، تورم افسارگسیخته و کاهش درآمد واقعی موجب فقر تمام مردم به استثنای قشر اندکی از آنها شده است. براساس محاسبات EPHISS^۱ برای یک خانواده چهارنفره حداقل مخارج غذا در نیمه سال ۱۹۹۳ برابر با ۸۹،۰۰۰ روبل (۴۴۵ درام) برآورد شده است اضافه کردن ۲۱ درصد برای هزینه‌های اساسی دیگر، هزینه ماهانه را به ۱۲۴،۰۰۰ روبل (۶۲۰ درام) برای یک خانواده چهارنفره می‌رساند. این در شرایطی است که متوسط مزد بین صد تا دویست درام است. با توجه به اینکه با حداقل دستمزد به سختی می‌توان نان روزانه را با نرخ دولتی تهیه کرد، لذا قسمت اعظم مردم فقط با نان خالی سدجوع می‌کنند. شرایط در روستاها که مردم خود غذای مورد احتیاج را تهیه می‌کنند، آسانتر است.

تجارت خارجی

همان‌طور که گفته شد ارمنستان به‌طور عمیقی در اقتصاد شوروی سابق ادغام شده بود و در این راستا این کشور به تولید مواد واسطه‌ای صنعتی و کالاهای تمام شده شامل محصولات با تکنولوژی بالا برای صنایع دفاعی و فضایی می‌پرداخت. از آنجایی که این کشور با محدودیت مواد اولیه روبه‌رو است، ارمنستان ناچار بوده به واردات از سایر جمهوری‌ها متکی باشد.

واردات اصلی ارمنستان غذا، مواد خام و محصولات انرژی بوده حال آنکه صادرات این کشور، محصولات سبک (کفش و منسوجات) و محصولات غذایی آماده را تشکیل می‌داد. مقامات ارمنستان بر این باورند که پتانسیل صادراتی کوتاه‌مدت این کشور را مواد معدنی، الیاف سنتتیک و آب معدنی تشکیل می‌دهند. از نیمه سال ۱۹۹۱ با سقوط کامل سیستم شوروی، ارمنستان در جستجوی انعقاد موافقتنامه‌های تجاری با جمهوری‌های سابق شوروی و نیز کشورهای دیگر برآمد. در ژانویه ۱۹۹۲، ۱۲ پروتکل تجاری با جمهوری‌ها به امضا رساند. این پروتکل‌ها حجم کالاهای مبادله شده بین ارمنستان و جمهوری‌ها را مشخص می‌کرد. در این پروتکلها ذکرى از قیمت نشده است. مؤسسات تولیدی قادرند که در مورد قیمت مستقیماً با یکدیگر مذاکره کنند. از سال ۱۹۸۹ مؤسسات تولیدی اجازه یافته‌اند که مستقیماً به یافتن خریداران و فروشندگان خارجی اقدام نمایند. اروپای شرقی سابق و سایر کشورهای در حال توسعه واردکنندگان عمده محصولات ارمنستان هستند. دولت ارمنستان به‌طور مداوم در تلاش برای توسعه بازارهای صادراتی خود می‌باشد. برای مثال در اوایل ژانویه سال ۱۹۹۲ یک موافقتنامه تجاری کلی بین ارمنستان و چین امضا شد.

به علاوه قراردادهای تجاری دوجانبه بین ارمنستان با کشورهای آمریکا، ایران، مصر، لهستان و رومانی به امضا رسیده است. مقامات همچنین در حال توسعه پیوندهای اقتصادی نزدیکتر با ترکیه، کامبوج، ویتنام، کویت، آرژانتین و دیگر کشورها هستند. صادرات و واردات عمدتاً از طریق روسیه از مسیر گرجستان با راه‌آهن به ارمنستان انجام می‌شود.

ارمنستان و ترکیه به وسیله راه‌آهن و خطوط زمینی به هم متصل‌اند. اما از موانع عمده توسعه بیشتر تجارت بین دو کشور تداوم تنش سیاسی بین آنهاست. در شهر مغری یک پل موقت بر روی رود ارس نصب شده است (و در آینده نزدیک به پل دائمی تبدیل خواهد شد) که ارمنستان را به کشور جمهوری اسلامی ایران متصل می‌نماید. همکاران اقتصادی خارجی ارمنستان را عمدتاً ایران، بلژیک، کره جنوبی، هلند، آمریکا و از کشورهای شوروی سابق، روسیه، ترکمنستان و اوکراین تشکیل می‌دهند. جدول شماره ۶ که گردش تجارت خارجی ارمنستان را در سال ۱۹۹۴ (ماههای ژانویه تا مه) نشان می‌دهد، حجم صادرات و واردات و شرکای عمده تجاری ارمنستان را مشخص ساخته است.

(جدول شماره ۶)

گردش تجارت خارجی جمهوری ارمنستان، ژانویه - مه ۱۹۹۴ (واحد میلیون درام)

کسری یا افزایش	واردات	صادرات	گردش تجارت خارجی	کل
+۳۰۵۰/۳	۶۴۸۶/۳	۹۵۳۶/۶	۱۶۰۲۲/۹	
-۱۶۸/۸	۳۲۷۹/۹	۱۶۶۱/۱	۴۹۴۱/۰	کل کشورهای خارجی بجز CIS
+۵۰۷/۵	۶/۱	۵۱۳/۶	۵۱۹/۷	بلژیک
-۱۵۶/۶	۱۵۹/۹	۳/۳	۱۶۳/۲	بلغارستان
-۳۰/۷	۳۰/۷	-	۳۰/۷	فنلاند
-۱/۴	۴۱/۳	۳۹/۹	۸۱/۲	فرانسه
-۴۸/۱	۱۷۶/۴	۱۲۸/۳	۳۰۴/۷	هلند
-۲۸/۰	۲۸/۱	۰/۱	۲۸/۲	امارات
-۲۵/۳	۳۴	۸/۷	۴۲/۷	ترکیه
-۲۰۹۹/۴	۲۲۷۲/۶	۱۷۳/۲	۲۴۴۵/۸	جمهوری اسلامی ایران
-۲۹۲/۲	۲۹۲/۲	-	۲۹۲/۲	کره
-۸۹/۸	۹۹/۵	۵/۷	۱۰۱/۲	آمریکا
+۳۵۳۷/۴	۱۴۶۳/۱	۵۰۰/۵	۶۴۶۳/۶	کشورهای شوروی سابق
+۱۹۴۸/۹	۰/۳	۱۹۸۵/۲	۱۹۸۵/۵	ترکمنستان
+۱۳۸/۸	۱۳۴/۰	۳۱۷/۸	۴۵۱/۸	اوکراین
+۸۷/۱	۸/۷	۹۵/۸	۱۰۴/۵	روسیه سفید
+۸/۶	۶/۴	۱۵/۰	۲۱/۴	قزاقستان
+۵۵/۶	۵/۱	۶۰/۷	۶۵/۸	لیتوانی

توضیح اینکه: ۳۳ درصد حجم کل کالاهای صادراتی در ژانویه - مه را الماس تراشیده خام، قراضه فلزات گرانبها و اشیا و طلاسازی، ۲۳/۷ درصد را ابزار و ماشین آلات مکانیزه، ۹/۷ درصد را ابزار آلات نورانی و ۶/۱ درصد را کفش تشکیل داده است. در مقابل اقلام وارداتی عمدتاً مواد غذایی، دامی و نباتی ۴۸/۸ درصد، مواد اولیه معدنی ۲۰/۴ درصد و ابزار و ماشین آلات مکانیزه ۱۱/۸ درصد بوده است.

صنایع موجود

براساس و مبنای سرانه، ارمنستان یکی از صنعتی‌ترین کشورهای عضو جامعه مستقل مشترک‌المنافع است. این کشور در مجموع دارای ۷۶۷ واحد صنعتی دولتی است که در آنها ۴۸۰،۰۰۰ نفر به کار اشتغال دارند. به علاوه در این کشور بخش صنعتی بزرگی (تعاونی) وجود دارد.

در پایان سال ۱۹۹۰، در این کشور بیش از ۱۰،۰۰۰ واحد از چنین تعاونی‌ها وجود داشت که حدود ۱۱٪ نیروی کار را در اشتغال داشتند.

مقامات محلی پیش‌بینی می‌کنند که از دسامبر ۱۹۹۲ به بعد تولید صنعتی معادل ۳۰٪ ظرفیت می‌باشد. این میزان در ربع آخر سال ۱۹۹۱ حدود ۶۰٪ بود. صنایع عمده ارمنستان عبارت‌اند از: مواد ساختمانی، کفش‌سازی، معدن، منسوجات، مواد غذایی و مشروبات، صنایع شیمیایی، صنایع ماشین‌سازی، تجهیزات مکانیکی و الکترونیکی.

اخیراً صنایع دفاعی خط تولید خود را به تولید کالاهای مصرفی تبدیل کرده است (برای مثال تولید تلویزیون، تجهیزات ساختمانی و کشاورزی) صنایع سبک، ماشین‌سازی و تولید مواد غذایی در گذشته بخشهای پیشرو صادراتی بوده‌اند.

استراتژی‌های توسعه بخش صنعت

توسعه و بهبود بخش صنعتی ارمنستان نیازمند به تکنولوژی‌های جدید تولید، آموزش نیروی کار، مدیریت به سبک غربی، تأمین مالی و بازاریابی بین‌المللی است. همچنین برای ارمنستان کار در راستای خودکفا شدن بیشتر در منابع انرژی حیاتی است.

در زمینه صنایع سبک، ارمنستان دارای صنایع نساجی و صنایع تولید کفش می‌باشد، صنایعی که تولیدکننده محصولات با کیفیت و مرغوبیت بالا می‌باشد. در گذشته محصولات آن در کشورهای بلوک شرق سابق متقاضی زیادی داشت. مسئله عمده‌ای که این بخش با آن روبه‌روست، جدا از تأمین مواد اولیه لازم که برای تولید مداوم ضروری می‌باشد، قابلیت رقابت بخشیدن به محصولات با توجه به سلیقه‌های گوناگون در حال تغییر بازارهای مقصد می‌باشد. به منظور انجام این مهم، بازاریابی بایستی سرعت توسعه یابد. صنایع تهیه مواد غذایی نیز به همین ترتیب در بازارهای بین‌المللی رقابت‌آمیز می‌شود چنانچه تکنولوژی توسعه یافته و بسته‌بندی کالا جذاب‌تر گردد.

منابع کشاورزی

در سال ۱۹۹۱ و قبل از فروپاشی اتحاد شوروی، ارمنستان اولین جمهوری بود که به خصوصی کردن زمینهای کشاورزی مبادرت ورزید. از طریق اجرای این برنامه ارمنستان توانست تقریباً ۸۰٪ زمینهای کشاورزی ۵۰٪ دام و بیش از ۲۰٪ تجهیزات کشاورزی را خصوصی نماید. هر خانواده زارع تا ۳ قطعه زمین که تا ۳ سال حق فروش آن را نداشت، دریافت کرد. به علاوه آنها برای یک دوره دوساله از معافیت مالیات املاک، معاف گردیدند. تاکنون اجازه فروش اراضی کشاورزی به خارجیان داده نشده است. این کوشش در خصوصی سازی موجب افزایش تولید محصولات کشاورزی به میزان ۱۵٪ در اولین سال اجرای آن گردید.

(جدول شماره ۷)

تولید محصولات کشاورزی ارمنستان طی سالهای ۸۸-۱۹۹۱ (واحد ۱۰۰۰ تن)

محصول	۱۹۸۸	۱۹۸۹	۱۹۹۰	۱۹۹۱
غلات	۳۷۳/۵	۱۹۲/۱	۲۷۱/۰	۳۱۰/۰
تنباکو	۸/۸	۳/۰	۱/۷	۲/۲
گل عطری	۱۹/۳	۲۸/۰	۶/۵	۸/۵
سیبزمینی	۲۰۷/۳	۲۶۶/۳	۲۱۲/۰	۳۱۶/۰
سبزیجات	۵۶۷/۰	۴۸۵/۰	۳۸۹/۷	۴۵۷/۰
محصولات باغبانی	۶۰/۵	۵۱/۵	۳۱/۴	۳۵/۰
انواع توت	۲۴۱/۱	۱۶۹/۵	۱۵۵/۵	۱۲۰/۰
انگور	۲۱۴/۰	۱۱۸/۸	۱۴۳/۶	۲۰۰/۰
گوشت	۱۸۱/۱	۱۴۶/۴	۱۴۵/۱	۱۴۱/۲
شیر	۵۶۵/۹	۴۹۱/۲	۴۳۱/۶	۴۰۳/۲
پشم	۴/۰	۳/۳	۲/۸	۲/۱
نخم مرغ (میلیون)	۶۱۸/۱	۵۶۱/۴	۵۱۷/۶	۴۷۵/۶

جدا از مسائل زیربنایی سازمانی، نیازمندیهای بخش کشاورزی می توانند به طور کلی

بر حسب عرضه داده‌ها، فرآیند تکنولوژی و بازاریابی طبقه‌بندی شوند. میوه‌هایی نظیر زردآلو و هلو در بازارهای سراسر دنیا قابل رقابت هستند. در مورد این دو محصول تکنولوژی کارآتری برای خشک‌کردن و کنسرو کردن ضروری است. به‌طور کلی کمبود قابل ملاحظه موادی نظیر کود شیمیایی و سموم دفع آفات نباتی به چشم می‌خورد (برآورد شده است که حدود ۵۰٪ محصولات به علت آفات نباتی از بین می‌روند). تاکنون زارعین قادر بودند با به‌کارگیری پس‌اندازهای خود و نیز اعتبارات کوتاه مدتی که از طریق مؤسسات وام‌دهنده محلی دریافت می‌دارند و توسط اتحادیه اقتصادی اروپا تضمین می‌شود به چنین موادی دسترسی پیدا کنند. این نوع کمبود به بخش دامپروری نیز تسری پیدا کرده است نیازمندی به خوراک دام بسیار محسوس است و خطر از دست دادن منابع دامی وجود دارد. برای مثال به‌خاطر افزایش در قیمت غلات که زارعین از آن برای تغذیه حیوانات خود از آن استفاده می‌کنند، تعداد طیور و خوک به میزان وحشتناکی کاهش یافته است. همچنین افزایش بهای گوشت در بازار مصرف موجب ذبح زودتر از موعد دام می‌شود. در نتیجه تولید اقتصادی غذای دام برای بقای بخش دامپروری در ارمنستان حیاتی است.

منابع طبیعی

ارمنستان دارای منابع طبیعی نظیر مس، روی، آلومینیوم، مولیبدن، مرمر، گرانیت، پرلیت، تופا، تراورتن و بازالت می‌باشد. به‌علاوه سنگ طلا نیز در این سرزمین یافت می‌شود. همچنین منابع آب معدنی در این کشور وجود دارد. صنایع معدنی ارمنستان ظرفیت فراورش سنگ معدن مس، سرب و روی را دارد کمیته منابع طبیعی ملی در تدارک برنامه‌ریزی تسهیلات فراورش سنگ طلا می‌باشد. ارمنستان استخراج و فراورش سنگهای فلزی غیرآهنی، سنگهای ساختمانی و تزئینی طبیعی گرانیت، مرمر، بنتونیت، پرلیت، دیاتومیت و مواد خام برای سیمان را به‌عمل می‌آورد. این صنعت نیازمند به سرمایه‌گذاری قابل توجه برای بهبود تکنولوژی خود است. صنعت آب معدنی که یکی از صنایع مهم صادراتی ارمنستان در آینده خواهد بود، نیاز به بهسازی امکانات بطریسازی و تکنولوژی و بازاریابی دارد.

خصوصی‌سازی

دولت ارمنستان به‌طور قاطع تصمیم به خصوصی کردن تقریباً تمام زمینه‌های اقتصاد کشور را دارد. دولت می‌داند که خصوصی‌سازی برای انتقال به اقتصاد بازار آزاد حیاتی است.

برنامه اصلاحات ارضی مزارع روستایی سال ۱۹۹۰ و تصویب قانون خصوصی سازی صنایع دولتی تأییدکننده این تعهد دولت است. اولین سال اجرای برنامه اصلاحات ارضی که ۸۰٪ زمینهای کشاورزی را خصوصی کرد منجر به ۱۵٪ افزایش در تولیدات کشاورزی شد. در مورد خصوصی سازی مؤسسات دولتی (صنعتی - بازرگانی - مالی و غیره) جمهوری ارمنستان در سپتامبر ۱۹۹۲ قانون خصوصی سازی مؤسسات دولتی را تصویب کرد. به موجب این قانون تقریباً تمام مؤسسات دولتی تابع خصوصی سازی هستند. جمع مؤسساتی که مشمول خصوصی سازی خواهند بود بالغ بر ۹۰۰۰ واحد می شود که ۱۰۰۰ واحد آنها مؤسسات بزرگ و یا متوسط هستند. تا سال ۱۹۹۲ این مؤسسات دولتی ۸۰٪ تا ۹۰٪ فعالیت اقتصادی ارمنستان را دربر می گرفت. دولت تمرکز خود را بر خصوصی سازی مؤسسات کوچک معطوف داشته است. تاکنون حدود ۳۰۰ مؤسسه کوچک از دارایی های خصوصی شده بهره برداری می کنند. در مورد مؤسسات متوسط و بزرگ دولت ارمنستان در حال تدوین روشی برای ارزشیابی دارایی و فرایند خصوصی سازی آنها می باشد.

هدایت سرمایه گذاری خارجی ها

دولت ارمنستان اهمیت زیادی به نقش سرمایه گذاری خارجی در فرآیند تبدیل اقتصاد ارمنستان به اقتصادی که تحت نیروهای بازار تنظیم می گردد، می دهد. به منظور انجام این مهم دولت ضمانتهای قانونی اساسی و حمایتهای لازمه را به علاوه امتیازات متعدد مالیاتی گمرکی و انتقال درآمد به خارج فراهم کرده است. اخیراً بیش از ۱۲۰ شرکت مشترک در ارمنستان ثبت شده است که شامل سرمایه گذارانی از آمریکا، استرالیا، کانادا، اتریش، آلمان، فرانسه، ایتالیا، لهستان، یونان، ایران و هنگ کنگ می باشد.

حمایتها و ضمانتهای قانون اساسی:

قوانین ارمنستان به طور کلی همان ضمانتها و حمایتهای قانونی را که در مورد اتباع و بازرگانان خود معمول می دارد، نسبت به بازرگانان خارجی اعمال می کند. سرمایه گذاران خارجی حق تشکیل شرکتهای مشترک، سرمایه گذاری در مؤسسات ارمنی و شرکت در برنامه خصوصی سازی ارمنستان و بالاخره مالکیت کامل یک مؤسسه را دارند.

انواع شرکتها و فعالیتهای آن:

طبق قانون جمهوری ارمنستان، اشکال سازمانی مختلف فعالیت تجاری و رویه‌های انجام کار تعریف شده است. تمام مؤسساتی که مایل به انجام فعالیت در ارمنستان می‌باشند بایستی نزد ارگانهای مربوطه منطقه‌ای و محلی ثبت گردند. انجام فعالیت اقتصادی در ارمنستان بدون ثبت، فعالیت غیرقانونی است. این امر در مورد مؤسسات متعلق به شرکتها، سازمانها یا اتباع خارجی صدق می‌کند. به‌علاوه تقریباً تمام اشکال سازمانی اجازه دارند شعبات و نمایندگی‌های خود را دارا باشند.

نیازمندی‌های سرمایه‌ای:

از دسامبر سال ۱۹۹۲ شرکتها با مسئولیت محدود و شرکتها سهامی محدود مجبورند که حداقل سرمایه نقدی به میزان ۵۰,۰۰۰ روبل داشته باشند. قانون تکلیف می‌کند که حداقل ۳۰٪ از این مبلغ یعنی (۱۵۰,۰۰۰ روبل)، در یک حساب مخصوص بانکی در ارمنستان واریز شود بلافاصله پس از ثبت فعالیت مبلغ مذکور در حساب مخصوص می‌تواند به حساب تجاری شرکت منتقل و باقی‌مانده ۷۰٪ باید برای مدت یک‌سال به صورت سپرده باقی بماند. از دسامبر سال ۱۹۹۲ شرکتها سهامی نامحدود مکلف به داشتن ۵۰۰,۰۰۰ روبل می‌باشند که ۲۵٪ آن به وسیله مؤسسين باید پرداخت شود. باقی‌مانده می‌تواند از طریق فروش سهام به عموم تأمین شود.

ثبت شرکتها:

تمام مؤسسات ناچار به ثبت نزد دولت یعنی کمیته اجرایی محلی منطقه‌ای می‌باشند. این ارگانهای دولتی بایستی نظر خود را نسبت به درخواستهای وارده ظرف مدت ۳۰ روز از دریافت تقاضانامه اعلام دارند کلیه اسناد موردنیاز می‌بایستی ضمیمه درخواستنامه که به امضای مؤسسين شرکت رسیده است، باشد.

نحوه تملک املاک:

از دسامبر ۱۹۹۲ خارجی‌ان قادر به تملک زمین در جمهوری ارمنستان نمی‌باشند؛ گرچه برای آنها نظیر اتباع و بازرگانان ارمنستان تملک سایر اشکال دارایی از جمله، ساختمانهای تمام و یا نیمه‌تمام و سایر تأسیسات میسر می‌باشد. شورای عالی ارمنستان اخیراً قانون تابعیت

ارمنستان را تحت بررسی دارد که در آن پیشنهاد شده است که به تمام اشخاص ارمنی الاصل به طور خودکار تابعیت ارمنستان اعطا شود. در صورت تصویب این قانون تمام ارامنه اجازه تملک زمین در ارمنستان را دارند.

مقررات تجارت خارجی:

در زمینه مقررات تجارت خارجی دولت انگیزه‌های مالیاتی متعددی را برای واردات و صادرات کالاها به وجود آورده است. شرکت‌های مشترک و مؤسسات با سرمایه خارجی که محصولاتشان را از ارمنستان صادر می‌کنند بدون توجه به نوع محصول نیاز به مجوز صدور ندارند. سایر شرکتها نیاز به اخذ چنین مجوزی از وزارت اقتصاد ارمنستان دارند.

همکاری‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان و چشم‌انداز آینده

با برقراری روابط دیپلماتیک بین دو کشور در سال ۱۹۹۲، اراده طرفین برای پی‌ریزی پیوندهای دوجانبه در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قوت گرفت. در بُعد اقتصادی دو کشور با انجام توافقات، سیاست همکاری خود را در ایجاد ساختارهای لازم به منظور فراهم نمودن زیربنای همکاری اقتصادی درازمدت پی‌ریزی نمودند. شرایط ناشی از تحریم و جنگ قره‌باغ و بی‌ثباتی در گرجستان و مسئله کمبود انرژی و کالا در ارمنستان این کشور را در وضعیتی مشکل قرار داده بود به نحوی که جمهوری اسلامی ایران به عنوان راه تنفس مطمئن و ارتباط با دنیای خارج برای ارمنستان درآمد. این امر موجب تقویت بیشتر نگرش ارمنستان به همکاری دوستانه با همسایه جنوبی خود گردید. به طوری که در طی سالهای اخیر بخش عمده نیازهای بازار مصرف ارمنستان بویژه مواد غذایی و نیز برخی از اقلام مواد سوختی (مازوت) از جمهوری اسلامی ایران تأمین گردیده است.

برای فعال کردن کانالهای ارتباطی دو کشور اقداماتی نظیر برقراری گمرک در دو سوی مرز زمینی، ایجاد پل موقت بر روی رودخانه ارس که اینک در شرف تبدیل به پل ثابت است، ایجاد بازارچه مرزی و برقراری پرواز بین دو کشور صورت گرفت. این اقدامات از یک طرف موجب افزایش مبادلات تجاری جمهوری اسلامی ایران با ارمنستان، که عمدتاً با همکاری تجار استانهای مرزی جمهوری اسلامی ایران صورت گرفت، گردید و از سوی دیگر با بالاگرفتن میزان رفت و آمدهای اتباع دو کشور، موجب آشنایی بیشتر با پتانسیلهای موجود در دو طرف و زمینه‌های گوناگون همکاری شد. تشکیل اطاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان، برگزاری دو

نمایشگاه بزرگ بازرگانی جمهوری اسلامی ایران در ایروان و شرکت تجار و صاحبان صنایع ارمنستان در نمایشگاههای منعقد شده در ایران و شروع به کار قریب الوقوع بانک ملت در ارمنستان ابعاد همکاری های دو کشور در زمینه اقتصادی- تجاری را گسترش داده به نحوی که اکنون جمهوری اسلامی ایران دومین شریک تجاری ارمنستان بعد از روسیه می باشد.

جمهوری ارمنستان از پتانسیلهای اقتصادی خوبی برخوردار است. اینک این کشور در حال تجدید ساختارهای خود می باشد. تقویت تدریجی موج استقلال اقتصادی در جهت مکانیسم بازار و روند خصوصی سازی میدان را برای فعالیت باز و آماده و بتدریج کشورهای خارج از حوزه کشورهای مستقل مشترک المنافع را راغب می سازد جدا از زمینه روابط تجاری در سایر ابعاد همکاری اقتصادی با ارمنستان فعال شوند. به نحوی که امروز در شرایطی که بخش اعظم صنایع ارمنستان با توجه به روند تبدیل بخشی از تولیدات نظامی به مصرفی و بعضاً عقب ماندگی تکنولوژیکی در برخی زمینه ها و لزوم اعمال مدیریت جدید نیاز به کمک و مشارکت همه جانبه خارجی برای راه اندازی مجدد دارد مشاهده می شود که این امر بتدریج با کمک سرمایه و تکنولوژی مدرن خارجی و مدیریت و بازاریابی جدید روبه بازسازی گذارده و سروسامان می گیرند. در این راستا جمهوری اسلامی ایران با توجه به پیوندهای گذشته دو ملت و اراده لازم از دو طرف و مهمتر از همه با برخورداری از فاکتور همسایگی می تواند به بهترین وجه همکاری های گسترده ای را در تمام ابعاد اقتصادی با ارمنستان در شرایط موجود این کشور پی ریزی نماید.

متأسفانه تاکنون ظرفیتهای بالقوه اقتصادی ارمنستان در زمینه های مختلف و نیز توانمندی علمی - تحقیقاتی این کشور در جمهوری اسلامی ایران بخوبی شناخته نشده است. اینک با توجه به اینکه دولت ارمنستان بخش اعظم مشکلات مربوط به جذب سرمایه گذاری خارجی را حل کرده است همکاری دو کشور می تواند وارد مرحله جدیدی شود. تاکنون همکاری دو کشور در زمینه تجاری و معدن از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است و در این رابطه نیز اقداماتی صورت گرفته است که نیاز به فراگیری بیشتری دارد. صنایع ارمنستان با توجه به نیاز مبرم به مواد اولیه و سوخت فرصت مناسبی را به دست آورده اند که از امکانات بالقوه جمهوری اسلامی ایران در جهت پیشبرد امور اقتصادی استفاده مفید به عمل آورند و بتدریج می روند که چشم انداز روابط دو کشور از حالت ضرورت تنفسی خارج گردیده و با توجه به ارتقاء سطح روابط سیاسی دو کشور روابط اقتصادی تحکیم بیشتری یابد. بسیاری از زمینه های اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران از جمله بخشهای صنعت، ساختمان، معدن، غذایی،

کشاورزی و ... و توانمندی‌های تولیدی، تکنولوژیکی، مدیریتی و بازاریابی جمهوری اسلامی ایران در بخشهای مختلف اقتصادی می‌تواند این کشور در حال انتقال به یک اقتصاد بازار آزاد را از نظر تأمین نیازها و نیز تشکیل ساختارهای لازم یاری رساند. پیوندهای تاریخی دو ملت که سابقه دیرینه دارد، اکنون پس از یک دوران هفتاد ساله فترت دوباره می‌تواند رونق گیرد و دو کشور بتوانند از جاذبه‌های توریستی یکدیگر در جهت رونق اقتصادشان بهره‌مند شوند.

ارمنستان از پتانسیلهای قابل توجهی در زمینه معادن از جمله مس، مولیبدن، پرلیت، طلا و سایر منابع برخوردار است. صنایع مصالح ساختمانی این کشور دارای منابع خوبی است. در این زمینه به مرغوبیت سیمان از جمله سیمان آارات که از سنگهای آذرین تهیه می‌شود و نیز تکنولوژی ساخت برج می‌توان اشاره نمود. وجود تجارب ارزنده در بخش کشاورزی از جمله سیستم آبیاری، تحقیقات علمی در زمینه کویرزدایی قابل اشاره است. در صنایع فلزی ماشین‌آلات برش، فرز و نظایر آن بعضاً محصولات قابل رقابت با محصولات مشابه خارجی می‌باشند. در بخش صنایع شیمیایی این کشور به علت استقرار بزرگترین مجتمع شیمیایی اتحاد شوروی سابق (نایریت) از امکانات بالقوه‌ای برای توسعه در این زمینه برخوردار است. در راستای آشنایی با پتانسیلهای اقتصادی دو طرف، مرکز اطلاع‌رسانی در سفارت جمهوری اسلامی ایران در ایروان به منظور کمک به تجار و صاحبان صنایع ایران تشکیل گردیده است. به علاوه سفارت در صدد است که با همکاری تجار و صاحبان صنایع ایرانی به ایجاد نمایشگاه دائمی و موقت بازرگانی در ارمنستان بپردازد.

در روند آتی توسعه پیوندهای اقتصادی، دو کشور باید اهتمام خود را در پروژه‌های بزرگ و مکمل‌سازی صنایع سبک و سنگین دو کشور، تولیدات مشترک، خرید سهام کارخانجات، بازاریابی مشترک به پیش برند.

در این راستا و در روابط آتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای حوزه قفقاز، اتصال شبکه راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران از طرق مختلف به دریای سیاه و کشورهای مشترک‌المنافع خصوصاً روسیه جایگاه ویژه را در همکاری‌های چندجانبه دارد و اتصال شبکه همکاری‌ها از خلیج فارس تا دریای سیاه در مفهوم پیوند دادن آسیای جنوب شرقی به شرق اروپا و گشودن راه جدید ارتباطی غیراز راههای سنتی به اروپا می‌باشد که با توجه به اراده سیاسی موجود در دو کشور زمینه‌های انجام آن بتدریج در حال شکل‌گیری است.

منابع و مأخذ

1. Ephiss, Armenian Monthly public Health Report, No.6-10, May-Sept.1993.
- 2.I.L.O., Yearbook of Labour Statistics, 1992.
3. I.M.F. Economic Review Armenia, Washington, D.C. April 1992.
- 4.International Organization for Migration and US aid, Emergency Mission to Armenia, 15 July to 12 August 1993.
5. Republic of Armenia, Country-Brief, Armenia Business Forum' 1993.
6. Republic of Armenia, Ministry of Economics, Industry of means of Communications, Yerevan, 1992.
7. Republic of Armenia, Ministry of Economics, Instrument Making Industry Yerevan 1992.
8. Republic of Armenia, Ministry of Economics, Timber Industry, Yerevan, 1992.
9. United Nations, Department of Humanitarian Affairs, United Nations Consolidated Inter-Appeal for the Caucasus, April, 1994.
10. World Bank, Armenia, Country Economic Memorandum, Vol.1, Mimeo, 1992.
11. World Bank, Armenia, Overview of Recent Developments And Reform Priorities, OCT, 1994.
12. World Bank, Statistical Handbook, States of the former USSR, Washington, D.C. 1992.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی